

HALKEVLERİNİN KURULUŞU VE TARİHSEL İŞLEVİ

Partimizin, Halkevleriyle bütün yurttaşlara kucağını açması vatanda sosyal ve kültürel bir devrim yaptı.

Atatürk

Zeki ARIKAN

Kuruluşunun 70. yılını algıladığımız Halkevleri, yepyeni bir kültürel uyanışı temsil eden kurumlar olarak Cumhuriyet tarihine damgasını vurmuştur. Halkevleri, Cumhuriyet döneminde ülkenin sosyal ve kültürel kalkınmasında, Cumhuriyetin getirdiği değerlerin geniş halk kitlelerine ulaşmasında son derece önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Bu evler ve daha sonra kurulan odalar sayesinde Anadolu'nun kent, kasaba hattâ köylerine kadar çağdaş bilimin ışığı sızabilmiş, yurdun her köşesinde çıkan halkevi dergileri de bu ışığın taşıyıcıları olmuşlardır. Tarih, edebiyat, güzel sanatlar, folklor gibi alanlarda Halkevlerinin yürüttüğü çalışmalar, ulusal değerlerimizin yalnız günümüze değil, yarına da aktarılmasında büyük ve tarihsel bir görevi yerine getirmişlerdir. 1930'lu, 1940'lı yıllarda yazıya dökülen, belgelenen bu değerlerin; sanayileşme, köyden kente göç, tarımda makinalaşma, hızlı bir ulaşım ve iletişim sürecini yaşadığımız bugünkü ortamda artık tespit edilmelerine olanak kalmamıştır. Yalnız bu açıdan bakıldığında bile Halkevlerinin, Türk halkının tarihsel mirasını değerlendirmede nasıl büyük bir görevi yerine getirdiği kendiliğinden anlaşılır. 19 Şubat 1932'de kurulan Halkevlerinin 1950 yılında 478'e, halkodalarının sayısı ise 4322'ye varmıştı¹.

DP iktidara geldikten sonra, 8 Ağustos 1951 tarihli ve 5830 sayılı yasa ile etkinlikleri durdurulan Halkevlerine yönelik en büyük eleştiri, bunların CHP'nin yan kuruluşları olarak çalışmaları ve sözkonusu partiyle organik bir bağlantı içinde bulunmaları idi. Bunun yanında anlaşılması güç

1. Orhan Özacun, "Halkevlerinin Dramı", *Kebikeç*, II/3 (1996), 91.

popülist eleştiri ve yaklaşımların da sergilendiğini görmekteyiz². Halkevlerinin, CHP'nin kültür kolu olarak faaliyete geçmeleri, parti-halkevi ilişkileri bugünkü anlayışımız kapsamında eleştiriye açık olmakla birlikte bu, Halkevlerinin Türkiye tarihinde gösterdikleri parlak başarı ve hizmetleri sanırsız gözelemez. Son yıllarda bu konuda yapılan ve yapılmakta olan çalışmalar, Halkevlerinin yakın geçmişimizde oynadıkları rolü daha iyi ortaya koymaktadır ve koyacaktır.

Halkevleri, Cumhuriyetin, Cumhuriyet ideolojisinin ve özellikle 1930'lu yıllardaki ekonomik ve toplumsal koşulların bir ürünüdür. Şöyle ki 1929 dünya ekonomik bunalımının olumsuz etkileri Türkiye'de de kendini duyurmuş, Serbest Fırka deneyimi (1930), halkın huzursuzluğunu açığa çıkarmış ve Atatürk çıktığı geniş kapsamlı yurt gezisinde durumu yerinde değerlendirmeye çalışmıştı. Yeni bir ekonomik politikanın belirlenmesinde, devletçiliğin yaşama geçirilmesinde bu bunalım ve deneyimin belirleyici olduğuna şüphe yoktur³. Fakat Halkevlerinin kuruluş sürecinde, İkinci Meşrutiyet dönemi deneyimi ve birikiminin, Türk Ocakları modelinin bu yeni yapılanmada önemli bir payı olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekir. Türk Ocakları, dağılma sürecinde, İmparatorluğun çöküşünü durdurmaya yönelik akımlardan biri olan Türkçülük akımının⁴ bir uzantısı olarak biçimlendi. Türk Ocağı, 1912 yılında kuruldu. Kuruluş amacı da "*Türklerin harsi birliğine ve medeni kemaline çalışmak*" diye saptanmıştı⁵. Bunu Türk Ocakları denilen kulüpler açmak, kurslar, konferanslar düzenlemek, kitap ve broşürler yayınlamak ve okullar açmak suretiyle yapacaktı. *Türk Yurdu*, onun başlıca yayın organı olmuştur⁶. Ocağın kuruluşunda Yusuf Akçura, Hamdullah Suphi, Mehmet Emin Yurdakul, Celal Sahir Erozan, Ahmet Ağaoğlu, Ziya Gökalp, Halide Edip, Fuat Köprülü gibi o dönemin düşün ve kültür yaşamında tanınmış kişiler önemli bir rol oynamıştır. Türk Ocakları İstanbul'da kurulduktan sonra

2. Tefrik Çavdar, "Halkevleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim, IV, 878-884.

3. Kemal H. Karpat, "The people Houses in Turkey Establishment and Growth", *The Middle East Journal*, XVII/1-2 (1963), 58-59; Aynı yazar, "The impact of the people's houses on the Development of Communication in Turkey", *Die Welt des Islams*, XV, 1-4 (1974), 69-84.

4. Bu konuda bk. Yusuf Akçura, *Türk Yılı*, İstanbul, 1928, 287-455.

5. Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Bilgi, Ankara, 1991-2002, 3.kitap, İkinci bölüm, 82.

6. Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kırıatlı, TTK, Ankara, 1970, 348 Ocağın nizamnamesi için bk. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, İstanbul, 1952, 378-386.

imparatorluk içinde hızla örgütlendi. Türk dili ve tarihi üzerinde başarılı çalışmalar yaptı. Balkan yenilgisini izleyen bunalımlı dönemde ulusal bilincin kökleşmesinde etkili oldu. Her ne kadar Ocağın esas tüzüğünde kuruluşun siyasetle uğraşmayacağı, hiçbir Ocaklının cemiyeti siyasal emellerine alet edemeyeceği yazılıyorsa da İttihat ve Terakki Fırkasının Ocağı, "merkez-i umuminin birer kültür şubesi" haline getirmek istediği açıktır⁷. Ocak merkezlerinde verilen konferanslara ilk kez kadın ve erkeklerin birlikte katılmaları, ülkenin toplumsal yaşamında önemli bir gelişme olarak görülmektedir. Türk ocaklarından yetişen ya da bu ocaklarda önemli bir rol oynayan aydınların Milli Mücadelenin başarıya ulaşmasında büyük bir görevi yerine getirdiklerini de özellikle belirtmek gerekir. İzmir'in karşı karşıya bulunduğu büyük tehlike karşısında Türk Ocağı'nda Mustafa Necati'nin ilk kez silahlı bir direnişten söz ettiğini unutmamak gerekir. İzmir Türk Ocağı, İzmir'in Türk halkını uyarmaya çalışmış ve ünlü Maşatlık mitinginin düzenlenmesinde de etkili olmuştur⁸.

İstanbul Türk Ocağı da ünlü Sultanahmet mitinginin düzenlenmesinde etkin bir rol üstlenmişti. İşgal yıllarında İstanbul, İzmir, Bursa vb. Türk Ocakları kapatıldı. Milli Mücadelenin başarıya ulaşmasından sonra ocaklar yeniden açıldı ve çalışmaya başladı. Atatürk, Kurtuluş savaşından sonra yeni devletin kurulup gelişmesinde bu ocaklardan daha geniş ölçüde yararlanmayı düşünmüştür. Yurt gezilerinde Atatürk Türk Ocaklarını ziyaret etti. Buralarda konuştu. Bu ocakların kuruluşları "tarihinden itibaren çok yüksek hizmetler ifa" ettiklerini dile getirdi⁹. Bursa Türk Ocağında yaptığı konuşmasında şöyle diyordu:

"Milletin hayatını daima hassas ve yüksek bir halde bulundurmak, zihinlerdeki eski pasları atmak için en kuvvetli istinatgâh Ocaklardır. Ben de böyle bir Ocakta bulunduğumdan dolayı çok memnunum. Tarz-ı mesainizde muvaffakiyetinizi de gördüm. Tebrik ve teşekkür ederim"¹⁰. Sözün kısası, "Atatürk bu kuruluşları çağdaş ve gerçekçi bir ulusçuluk akımına doğru sürüklemek istedi. Bunları Cumhuriyet yönetiminin birer parçası yaparak ulusçuluk ilkesinin yanısıra Türk devreminin halkçılığını da bu

7. Füsün Üstel, *İmparatorluk'tan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği Türk Ocakları*, İletişim, İstanbul, 1997, 73.

8. Haydar Rüştü Öktem, *Mütareke ve İşgal Anıları*, (Yay. Zeki Arıkan), TTK, Ankara, 1991. İzmir Türk Ocağı için bk. Günver Güneş, "Türk Devrimi ve İzmir Türk Ocağı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8 (1998), 115-136.

9. Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri (SD)*, III, 118.

10. *SD*, II, 229.

örgütün çatısı altında örgütlenmeye çaba gösterdi."¹¹ Hatta 1925 yılı Türk Ocaklarının hükümet politikası ve buna bağlı olarak CHF ile bütünleşmesinin başlangıcı olarak görülmektedir. Yine bu dönemde Türk Ocaklarının halkevine dönüşmesi yönünde kimi görüşlerin ortaya atıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim İstanbul Türk Ocağı'nın 10 Ekim 1925 tarihinde yapılan Kongresinde, ocağın toplumsal alanlardaki görevlerini belirlemek amacıyla seçilen bir heyet, idare heyetine verdiği bir raporda, Türk Ocaklarının bir klüpten çok "*Halkevleri*" olması düşüncesini savunmaktadır¹². 1927 yılında Türk Ocaklarının tüzüğünde yapılan değişiklikle CHP'nin denetimi Ocak üzerinde daha da arttı. Türk Ocaklarının bütün etkinliklerinin Türkiye Cumhuriyetiyle sınırlı olduğu açıkça dile getirildi ve tüzüğün ikinci maddesinde, "*Türk Ocağı'nın faaliyet sahası sadece Türkiye Cumhuriyeti sınırlarıdır*" biçiminde anlatımını buldu. Atatürk, Hakimiyeti Milliye'de çıkan bir demecinde, Türk Ocaklarını CHP'nin bir kültür şubesi olarak kabul ediyor ve bunların yapacakları görevleri açıklıyordu¹³.

"Türk Ocakları, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın hars şubesidir. Fırka millete mürebbilik yapacak; ilim, iktisat, siyaset, güzel sanatlar gibi bütün hars sahalarında vatandaşları yetiştirmek için pişvalık edecektir. Ocaklar Cumhuriyet Halk Fırkası'nın programlarını vatandaşlara izah etmekle asıl vazifelerini yapmış, mefkûrelerine en büyük hizmeti ifa etmiş olurlar. Yasanızın üçüncü maddesinde bu cihet sarahaten ifa edilmiştir. Bu yol üzerinde milleti hemahenk olarak beraber yürütmekten ibarettir."¹⁴

Türk Ocaklarının kapatılmasını hazırlayan birçok nedenler sayılmaktadır. Bunlar arasında Ocakların kimi devrimlere karşı ilgisiz kaldığı üzerinde de durulmaktadır. Sözelimi harf devriminin uygulama aşamasında İzmir Türk Ocağı'nın pek etkin bir rol oynamadığı, bu tutumunun da o sırada İzmir'de çıkan gazetelerin tepkisine yol açtığı anlaşılmaktadır¹⁵. Öte yandan Türk Ocaklarının Türk devrimine karşıt bir hareketin odak noktalarına dönüşmesi tehlikesi üzerinde durulmaktadır. Serbest Fır-

11. Anıl Çeçen, *Atatürk'ün Kültür Kurumu, Halkevleri*, Gündoğan Yay., Ankara, 1990, 98.

12. Füsun Üstel, *Türk Ocakları*, 166-167.

13. Serap Taşdemir, *Türkiye'de Tarih Bilinci Oluşmasında Halkevlerinin Rolü*, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2000 (basılmamış).

14. *SD*, II, 300.

15. Zeki Arıkan, "Türk Yazı Devrimi ve İzmir Basınına Yansıması", *Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası Atatürk Konferansı*, 9-13 Kasım 1981, İstanbul, 1981, I, VII/1-37.

ka'nın kurulmasıyla birlikte ülkenin her yanında Atatürk devrimlerine karşı bir hareketi Hamdullah Suphi'nin öncülüğünde Türk Ocaklarının yürüttüğüne yer verilmektedir. Hamdullah Suphi'nin faşizmi göklere çıkaran konuşma ve davranışlarının ve ocakların sözkonusu ideolojinin "*Türkiye'deki yuvaları biçimine*" dönüşmesinin Atatürk'ü son derece rahatsız ettiğini de dile getirilmiştir¹⁶.

Asıl üzerinde durulması gereken bir konu da Türk Ocaklarının Turancılık ideolojisinden bir türlü vazgeçmemiş oldukları görüşüdür. Nitekim Uriel Heyd, Türk Ocakları'nın Turancılığı resmen reddetmelerine karşın, bunların ortadan kaldırılmasına içlerinde söz konusu akımın varlığını devam ettirdiğini yazmaktadır¹⁷. Nitekim Türk Ocakları için yazılan bazı marşlarda yurt dışındaki Türklere gönderme yapan dizeler buluyordu¹⁸. Bu durumun o sıradaki Türk-Sovyet dostluğuna zarar vermesi söz konusuydu.

Türk Ocaklarının kapatıldığı ve Halkevlerinin kurulduğu tarihsel günleri yaşayan Niyazi Berkes'in anıları da bu bağlamda dikkate değer bir yer tutmaktadır.

*"Türk Ocağı Mustafa Kemal'in hiç sevmediği seriüvenci İttihatçılar zamanında olduğu gibi, Rusyalı mültecilerin ekisi altında Rusya aleyhdarıydı (bu, Komünizm aleyhtarlığı demek değil, çünkü komünizmden önceki Rusya aleyhtarlığı da milliyetçilik sanılan "Türkçülük" ya da "Turancılık" olarak tanıtılırdı). Mustafa Kemal hem ittihatçılık karşıtı olduğu için, hem de Rusya ile barış politikası içinde bulunmaya önem verdiği için, Türk Ocağı adlı örgütü hiç gözü tutmuyordu. Bu örgüt gittikçe Mustafa Kemal karşıtı kişilerin yönetimine girmekte; üstelik Başkirt bilgini Zeki Velidi de konferanslarında "Atatürk Devrimleri" diye bildiğimiz değişiklikleri Türk dünyasında "kültür bunalımı" (hars buhranı) yaratan eylemler olarak nitelendirmekteydi"*¹⁹.

16. Anıl Çeçen, **Halkevleri**, 100.

17. Uriel Heyd, **Türk Ulusçuluğunun Temelleri**, (Çev. Kadir Günay), Kültür Bakanlığı, Ankara, 1979, 151.

18. Mustafa Baydar, **Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları**, İstanbul, 1968, 70-71. Hamdullah Suphi 1949 yılında yeniden kurulan Türk Ocaklarının başına geçmiş ve İstanbul Üniversitesi'nde verdiği bu konferansta laik anlayışı benimsediğini göstermişti. Şerafettin Turan, **İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2000, 180.

19. Niyazi Berkes, **Unutulan Yıllar**, (Yay. Haz. Ruşen Sezer), İletişim, 1997, 169.

Atatürk, daha Kurtuluş Savaşının başlangıcından beri Turancılığa, Panislamcılığa cephe almış ve Türk ulusçuluğunu Anadolu ile sınırlamaya özen göstermiştir²⁰.

Fransız tarihçisi François Georgeon, Türk Ocaklarının kapatılmasına neden olarak gösterilen bütün bu görüşleri kabul etmemekte ve tersine Ocakların daha çok kendi iç yapılarından kaynaklanan sorunların çözülmediği için kapatılma aşamasına geldiği üzerinde durmaktadır. Sayın Georgeon'un çözümlemelerinde önemli bir gerçek payının bulunduğuna şüphe yoktur. Ancak yukarıda üzerinde durduğumuz nedenlerin de büsbütün gözardı edilmemesi gerektiği kanısındayız²¹. Nitekim, Türkiye Cumhuriyeti, her yönüyle ulusal bir devlet olarak kurulduğuna ve ulusçuluğu temel bir ilke olarak kabul ettiğine göre, böylesi bir Türkiye'de "*Türk Ocağı*" adını taşıyan bir kuruluş başka türlü yorumlara da neden olabilirdi²². 10 Nisan 1931 tarihinde Ankara'da toplanan Türk Ocaklarının olağanüstü Kongresinde CHF'sına katılma kararı alınmış ve devir işlemlerine başlanmıştır. 18 Nisan'da ise menkul eşyanın devri tümüyle tamamlanmıştır. Böylece 257 şubesi bulunan Türk Ocakları tamamen CHP'ni katılmıştır. 10 Mayıs 1931 tarihinde toplanan Cumhuriyet Halk Partisi'nin 3. Büyük Kongresinde Türk Ocakları Kurultayı tarafından alınan karar olduğu gibi kabul edildi²³.

Türk Ocaklarının kapatılmasından yaklaşık on ay sonra kurulan Halkevleri, bunların oynamış olduğu tarihsel rolü hiçbir zaman yadsımadı. Türk Ocaklarının bilgi, birikim ve deneyimini yerli yerine oturtmaya özen gösterdi. Halkevleri dergileri içinde önemli bir yere sahip olan ÜN dergisinde çıkan bir yazıda, "*Türk Ocaklarının hatırasına daima saygıyla bağlı kalacağız*" denilirken, Ocakların tarihsel işlevinin altı çiziliyor ve Halkevlerine geçişin gerekçesi de açıklanıyordu²⁴:

"Birinci Dünya Harbinin kaybindan sonraki acı mütareke günlerinde Türk Ocağını da suçlu ve sorumlu görenler oldu. Ancak Milli Mücadele başlayınca genç ocaklılar buna katılmakta tereddüt etmediler. Kurtuluş-tan sonra ise Anadolu içinde yer yer Türk Ocakları kuruldu. Ocakların bu

20. Kemal Atatürk, *Nutuk*, II, 433-436.

21. François Georgeon, "Les Foyers tures à l'époque Kémaliste (1923-1931)", *Tur-cica*, XIV (1982), 168-215.

22. Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 3. kitap, II. bölüm, 84.

23. CHF Üçüncü Büyük Kongre (10-18 Mayıs 1931) Zabıtları, İstanbul, 1931, 279-280.

24. Kemal Turan, "Halkevlerinin 15. Yıldönümü", *ÜN*, 154 (1947), 2079-2081.

seferki rolü, artık sınırları çizilmiş ve azlıklar meselesini çözmüş, memleketin yaralarını sarmak olacaktı. Fakat Birinci Dünya Harbi içinde geliştirdiği sınır dışına doğru meyil ve heyecanlardan kendini kurtaramayan Türk Ocağı zihniyeti yerini başka müesseselere terk etmek zorunda kaldı ve teşekkül kendi kendini lağv etti. Ciddi bir hazırlıktan sonra 1932 yılında Halkevleri kuruldu.

Türk Ocakları tarihi vazifesini yapmış milli bir müessesedir. Onun çatıları altında çalışmış insanların yurt severlikleri, fazilet ve hizmet duyguları söz götürmez, ancak sınır dışı hatıralar ve meyillerle bunlara dayanarak beslenmek istenen darlığa mütemayil milliyetçilik havası, Yeni Türkiye'nin şartlarına uymuyordu. Misak-ı Milli sınırları içinde toplanan ve kendini bulan Türk milliyetçiliği ülkü; artık yurdun bayındırlığı ve yurttaşın milletçe ileriliği ve refahı idi.

Sadece bir kültür organı olarak doğan Türk Ocakları, Balkan hezimetini sonunda Birinci Dünya Harbi içinde ve Milli Mücadele yıllarında tamamen siyasi bir hüviyet almıştı. Ancak memleket yabancı istiladan kurtulup politika yalnız bir parti işi olunca Ocakların bu hüviyetinin muhafazası güçleşmişti. Böylece kültür işini dünü ile bugünü ve yarını ile tamamen politika dışında tutacak bir teşekküle ihtiyaç vardı. İşte Halkevleri bu ihtiyaçtan doğmuştur."

Halkevlerinin kuruluşunda belirleyici olan etkenlerden biri de CHP'nin kimlik arayışıyla yakından ilgilidir. Partinin üçüncü büyük kurtuluşunda bu siyasal yapının ana nitelikleri, dayandığı temel ilkeler belirlenir ve altı ilke tüzüğe alınırken²⁵, bunlar arasında halkçılığın rolü üzerinde önemli durulmuştu. Halkevleri halkla bütünleşmenin vazgeçilmez kuruluşları olarak tasarlandı. Ancak, partiye katılan ve kapatılan Türk Ocaklarının yerine, nasıl bir örgüt kurulacağı da başlangıçta pek belirgin değildi. Bu yolda araştırmalar sürdürülürken Avrupa'da öğrenim görmüş olan Vildan Aşir Savaşır'ın Çekoslovakya'daki Sokol adlı kuruluşları anlatan bir konferansında, Türkiye'de de *Halkevleri* ya da *Halkinevleri* adıyla onlara benzer örgütlenmeye gidilebileceği üzerinde durması çözümü kolaylaştırmıştır. Vildan Aşir Savaşır bu konuşmasını şöyle bitirmişti²⁶:

"..Bu ev Halkın Evi ve Halk Evi olmalıydı. Halkın Evi bir mektep olmayacaktı. Ama öğretecekti, bilimi, kültürü, sanatı, edebiyatı, müziği,

25. Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, Ankara, 1981.

26. Vildan Aşir Savaşır, "Halkevlerine Doğru", *Halkoyu*, XI/9 (1977), 20-28.

spor ve halkın olan, halktan olan ve bir milleti uygar millet yapan değerleri. Bağınazlığın hiçbir türünün yeri olmayacaktı Halkinevinde."

Bu konuşmanın ardından Atatürk, Vildan Aşir'i köşkten arayarak kutlamıştı. Bir süre sonra Milli Eğitim Bakanlığına getirilecek olan Dr. Reşit Galip Halkevlerini kurmayı üstlenmiş ve onun çağrısıyla dönemin önde gelen aydınları Ankara Türk Ocağı binasında yapılan toplantıya katılmıştı. Toplantıya çağrılanlar arasında Şevket Süreyya Aydemir, Recep Peker, Hasan Cemil Çambel, Cevdet Nasuhi, İsmail Hüsrev, Vildan Aşir Savaşır vb. vardı. Toplantıda, Dr. Reşit Galip, kurulması tasarlanan Halk-
evlerinin kuruluş hazırlıklarının başlanacağını açıklamış ve sorun geniş ölçüde tartışılmıştır. Kurulan komisyon, Halkevlerinin ana tüzüğünü hazırlamakla görevlendirilmiş ve sonunda Halkevlerinin kurulması kesinlik kazanmıştır. 1932 yılı başında Halkevlerinin kuruluşuyla ilgili hazırlıklar tamamlandı ve durum CHP Genel Sekreteri Recep Peker tarafından bütün örgüte duyuruldu.

19 Şubat 1932 günü başta Ankara olmak üzere 14 il merkezinde Halkevlerinin açılış töreni yapıldı. O gün Ankara Halkevinin salonları daha sabahdan dolmuş, daha sabahleyin 14 Halkevi Parti Genel Sekreterliğine töreni dinlemek için radyo ile Ankara'ya bağlanmış ve açılışı kutlamak için dolgun bir programla hazırlanmış olduklarını haber vermişlerdi. Genel Sekreter Recep Peker, Halkevlerinin kuruluşundaki amacı ve çalışmasından beklenen verimi anlatırken şöyle diyordu²⁷:

"...Bu asırda milletleşmek için, milletçe kütleleşmek için, mektep tahsilinin yanında ve ondan sonra mutlaka bir halk terbiyesi yapmak ve halkı bir arada ve birlikte çalıştırmak esasının kurulması lazımdır..."

Recep Peker, bu konuşmasında gençliğin gelecekteki rolünü de şöyle belirtiyordu:

"Gençlik istikbalin ışığıdır; gençlik mütemediyen yetişen ve yetiştiren bir çalışmanın içinde yaşatılmalıdır."

Partinin, Halkevlerinin kuruluşu ile yöneldiği amaç da şu sözlerle dile getirilmiştir:

"Cumhuriyet Halk Partisinin Halkevlerle takip ettiği gaye, milleti şuurlu, birbirini anlayan birbirini seven, ideale bağlı bir halk kütlesi halinde teşkilatlandırmaktır."

27. Halkevleri 1931-1935, 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı, 6-7.

O günkü törende "Açılırken" şiiri okunmuş ve bu şiirin sonundaki "gayeye varacağız" dizesi salonda bulunanlar tarafından yinelenmiştir. Halkevlerinin kurulmasında ve örgütlenmesinde ilk görevi üstlenmiş olan Dr. Reşit Galip²⁸, Halkevlerinin amacını, kuruluş örgütlenmesini, görevlerini, yapacakları işin kapsamını ayrıntılı olarak anlattıktan sonra şöyle diyordu²⁹:

"Önümüzde kapısı şimdi açılmakta olan mesai sahası engindir. Davamız millet olarak medeniyet yolunda bir zamandan beri kaybettiğimiz mesafeyi en kısa bir zamanda kazanmak ve medeniyet safında layık olduğumuz mertebeye yani ileriye varmaktır; Halkevlerinin gayesi bu maksada bağlanacak enerjileri ve hizmet emellerini teşkilatlandırmaktadır."

Halkevleri bir siyasal kurum olarak düşünülmemiştir. CHP'nin siyasal çalışmalarının tümüyle dışında ve yalnızca yönetim açısından parti genel merkezine bitişik bir kuruluş olarak öngörülmüştü³⁰. Halkevlerinin herkese açık olduğu, partiye kayıtlı olup olmamak koşulunun aranmadığı Halkevleri Talimatnamesi'nde (1932) açıkça dile getirilmiştir:

"Halkevi, kalplerinde ve dimağlarında memleket sevgisini mukaddes ve ileri yürüten yüksek bir heyecan halinde duyanlar için toplanma ve çalışma yeridir. Bu itibarla halkevinin kapıları fırkaya kayıtlı olan ve olmayan bütün vatandaşlara açıktır."

İsmet İnönü'nün de belirttiği gibi "Halkevleri vatandaşların külfetsiz toplanacakları, memleket ve millet işlerini bilhassa ulusun yüksek kültür meselelerini, düşündükleri gibi, zahmetsiz konuşabilecekleri bir yer"di. "Her yerde vatandaşların Halkevlerinde toplanarak ilmi ve içtimai meseleler için fikirlerini zevkle söyledikleri, memleketin siyaseti ve iktisadiyatı hakkında malumat almak için bu vasıtalarından istifade ettikleri" görüldü³¹. Yine İnönü'ye göre "Halkevleri yeni Türkiye hayatının başlıbaşına bir unsuru, bir remzidir (simgesidir) ...Halkevleri, bunun kendi anlayışımıza göre Türk vatanında, Türk Cumhuriyetinde, ahlak, iman ve anlayış mefhumlarının tatbik edildiği ve kökleştirilip geliştirildiği yerlerdir."³²

28. Dr. Reşit Galip Eylül 1932'de Maarif vekilliğine getirilmiştir. 1934 yılında çok genç te öldü. 1933 üniversite reformunda etkin bir rol oynamıştı. Bk. Saadet Tekin, "Dr. Reşit Galip ve Üniversite Reformu", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2 (1992), 179-212.

29. *Halkevleri 1932-1935*, 7.

30. Şerafettin Turan, *İsmet İnönü*, 227.

31. *Halkevleri 1932-1935*, 8.

32. Turan, *İsmet İnönü*, 228.

Halkevlerinin temel amaçlarından biri de Cumhuriyetin getirdiği değerlerin halka anlatılması ve benimsetilmesiydi. Böylece laik ve çağdaş bir toplumun kurulmasında ve örgütlenmesinde Halkevlerine büyük görevler düşüyordu. Halkevlerinin kurulmasıyla başlayan heyecan, bütün ülkeyi sarmış ve gösterilen ilgi umulandan fazla olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti halkı böyle bir coşkuyu Halkevlerinin açılışından dört yıl önce yeni harflere geçilirken yaşamıştı. Yeni harfleri öğrenmek için bütün halk akın akın millet mekteplerinin yolunu tutmuştu. O günlerde nasıl bütün ülke bir okul haline gelmişse şimdi de yurdun her köşesi halkın evi olmuştu. Halkevlerinin kuruluşunun üçüncü yıldönümüne kadar yurdun 55 köşesinde açılan Halkevlerinin çoğu birbiriyle yarış edercesine çalıştı. 19 Şubat 1934 günü 25 Halkevi daha açıldı. Bu büyük coşku ve gelişmeyi Necip Ali Küçüka, şöyle dile getiriyordu: "*İstiklal kavgası devirlerinden başlayarak gittikçe artan ve yayılan bir nehir gibi akan enerjimizin bizi en yakın ve en şaşılabilecek bir zamanda maksadımıza götüreceğinden asla şüphelenmemiştik.*"³³

Nitekim bir yıl içinde Halkevlerinin okuyucu sayısı 1.500.000'u bulmuş, 500.000 kişi Halkevlerindeki toplantılara katılmış ve yine bir yıl içinde buralarda 375 konser verilmişti³⁴. Halkevlerinin üçüncü kuruluş yıldönümünde derlenen sayılar, bu alanda elde edilen başarının somut göstergeleri olarak görülmektedir.

"19 Şubat 1934 yılı içinde 80 Halkevi şuur, inan ve heyecanla çalıştı. Bir yıl içinde 1537 konferans, 402 konser, 511 temsil verildi. 120 köy gezildi. Bir yıl içinde konferans dinleyicilerin sayısı 798.000'i buldu. Halkevleri kütüphanelerine 97.000 kitap toplayabilmişler ve bunları 428.000 kişiye okutmuşlardı..."³⁵

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Halkın Evi başlığını taşıyan kapsamlı araştırmasında Halkevlerinin ne olduğu sorusuna yanıt ararken öncelikle buraların ne olmadığı sorusundan hareket etmektedir. Ona göre Halkevleri bir üniversite değildir. Ne yerleri ne buralara devam edenleri, ne üyeleri, ne de örgütlenmeleri buna elverişlidir. Halkevleri lise, ortaokul ya da başka bir okul da değildir. Yine halkevleri şehir tiyatrosu, şehir konservatuvarı gibi profesyonellerin çalışacağı bir yer de değildir, vb. Peki o halde halkevi nedir? "*Halkevleri her şeyden önce bir ev olmalıdır. Ev, aynı*

33. Halkevleri 1932-1935, 10.

34. Halkevleri 1932-1935, 10.

35. Halkevleri 1932-1935, 10.

kandan gelen fertlerin toplandığı yerdir. Halkevi de aynı kültürden gelen insanların toplandığı yerdir. Öyleyse halkevi bir kültür evidir."³⁶ Yine Baltacıoğlu'na göre: "Halkevleri her şeyden önce kültür yaşama yerleridir. Gayesi öğretmekten önce, yaşatmaktır. Öğretme yerleri okullardır. Bu işte en mütehasıs olan kurum okullardır. Halkevi de herhangi bir okul olmamalıdır... Halkevleri için en doğru türe "yaşamak ve yaşatmaktır"... Halkevleri Türk kültür aşasının vurulduğu yer olmalıdır..."³⁷

Atatürk dönemi Aydınlanma felsefesini derinlemesine incelemiş olan Prof. Macit Gökberk, Halkevlerinin Aydınlanma hareketi içindeki yerini şöyle özetlemektedir: "Yine Atatürk'ün kurduğu **halkevleri**, Cumhuriyet'in dünya görüşünü **aydınlık** aracılığıyla **halka kadar indirme** girişimi ve denemesidir. **Halkevleri** pratik becerilerin kazanıldığı yerler olmaktan çok, türlü sanat dallarındaki çalışma ve gösterileriyle, yöre tarihi ve kültürü üstündeki araştırmalarıyla, çeşitli konulardaki konuşmalarıyla **bilinçlenme** yerleriydi; yeni çağdaş **yurttaş**'ı yetiştirmeye yardımcı olan odaklardı."³⁸ Uzun yıllar Ankara Halkevi Başkanlığını yapmış olan Ferit Celal Güven'e göre, "Halkevleri Atatürk'ün çok güvendiği ve çok bel bağladığı bir **devrim kurumu** olarak kurulmuştur."³⁹ Nitekim Atatürk, 1 Kasım 1932 tarihinde TBMM'in IV.dönem ikinci toplanma yılını açarken şöyle diyordu: "Milli kültürün her çığırda açılarak yükseltilmesini Türkiye Cumhuriyetinin temel dileği olarak temin edeceğiz."⁴⁰

Yine Atatürk, Meclisin dördüncü dönem, dördüncü toplanma yılını açarken (1 Kasım 1934) yaptığı konuşmada hiç şüphesiz Halkevlerinin yapmakta olduğu verimli çalışmalara işaret ediyordu:

"Kültür işlerimiz üzerine, ulusça gönüllerimizin titrediğini bilirsiniz. Bu işlerin başında da Türk tarihini, doğru temeller üstüne kurmak; öz Türk diline, değeri olan genişlik vermek için candan çalışılmakta olduğunu söylemeliyim. Bu çalışmaların göz kamaştırıcı verimlere ereceğine şimdiden inanabilirsiniz."⁴¹

36. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, **Halkın Evi**, C.H.P. Halkevleri Bürosu, Ankara, 1950, 32-33.

37. Baltacıoğlu, **Halkın Evi**, 33.

38. Macit Gökberk, "Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk", **Çağdaş Düşüncenin İşığında Atatürk**, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı, İstanbul, 1983, 325.

39. Gökberk, "Aydınlanma...", 326.

40. **SD**, II, 390.

41. **SD**, II, 395. Atatürk'ün ağzından çıkan bu cümlelerde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Bu cümleler, son yıllarda Atatürk'ün dil devrimi üstüne "ahkâm" kesenlerin ne kadar yanıldıklarını açıkça ortaya koymaktadır.

Atatürk, CHP'nin IV. Büyük Kurultayını açarken yaptığı konuşmada (1935) parti-halk bütünleşmesinin ülkede sosyal ve kültürel bir devrim yarattığını özellikle vurgulamıştır.

Atatürk ölümüne kadar birçok Halkevini ziyaret etti ve evlerin çalışmalarını yakından izledi⁴². Halkın bu kurumlara ilgisinin artarak devam ettiğini gördü. İnönü Cumhurbaşkanı olduğunda, nüfusu az olan yerlerde *halkevi* yerine *halkodası* adıyla ona benzer daha küçük birimler açılmasına karar verilmesi, bu kuruluşların üstlendikleri etkinlikler, yurt düzeyine yapma açısından yeni bir hamlenin başlangıcı olmuştu. CHP'nin 29 Mayıs 1939'daki Beşinci Kurultayını açan Cumhurbaşkanı ve parti genel başkanı İnönü, parti örgütünün "*Halkevlerinin, vatanın siyasi, kültürel ve içtimai tekâmülünde verimli çalışmalarını her suretle teşvik*" etmesini isteyecekleri üzerinde durmuştu. Kurultayda bu amaçla halkodaları açılmasına karar verilmişti⁴³. Cumhurbaşkanı İnönü, 1940 yılı içinde Ankara halkevini tam 6 kez onurlandırmıştı. Yine bu yıl içinde Ankara Halkevine tam 635.501 yurttaş gelmiştir⁴⁴. Halkevlerinin 9. kuruluş yılında Yurt ve Dünya dergisinde çıkan imzasız bir yazı bu kurumları şöyle değerlendiriyordu:

*"CHP'nin halk kültürünü yükseltmek yolundaki çalışmalarının en büyük verimi Halkevleri olmuştur. Halkevleri yeni düşüncü, garp sanat ve ilmini yurdun en ücra köşelerine sokmak için bir propaganda merkezi halinde çalışmaktadır. Bir taraftan milli kültür eserlerinin tespit ve muhafazası yolunda çalışılırken diğer taraftan da resim, müzik, edebiyat sahalarında garp zevkini yaymak için girişilen savaşta Halkevleri ileri karakol rolünü oynamaktadır."*⁴⁵

Halkevlerinin kuruluşunda 9 kol halinde örgütlenmesi uygun görülmüştü. Bunlar şöyle belirlenmişti: Dil, Edebiyat, Tarih-Güzel Sanatlar-Temsil (Tiyatro ve Seyirlik oyunlar)-Spor-Sosyal Yardım-Halk Dersaneleri ve Kurslar-Kütüphane ve Yayın-Köycülük-Müze ve Sergiler.

Yalnız ne var ki her halkevinde bu kolların hepsinin bulunması şart koşulmamış, bölge durum ve özelliklere göre üçü'nün açılması yeterli görünmüştür. Halkevleri Talimatnamesinde bütün şubelerin açılmasına esas

42. Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi, 1918-1938*, Ankara, 1973, 340, 341, 348, 396. Krş. SD, II, 283.

43. Şerafettin Turan, *İsmet İnönü*, 229.

44. *Ankara Halkevi 1940 Çalışmaları*, Ankara, 1940.

45. "Halkevlerinin 9 uncu Yılı", *Yurt ve Dünya*, 3 (1941), 1.

olan gerekçeler teker teker belirtilmiştir. Sözelimi Dil, Edebiyat ve Tarih şubesinin görevleri şöyle açıklanıyordu:

*"Ana Türk dilinin bugünkü yazı ve edebiyatta kullanılmayan, fakat halk arasında yaşayan kelimeleri, istilahları, ile kadim milli masalları, ata sözlerini araştırıp toplar, milli tarihin mahalli safhalarına, bilhassa -eğer varsa- muhitteki göçebe Türk aşiretleri arasında olmak üzere alelum kadim milli an'ane ve âdetleri tetkik eder."*⁴⁶

Halkevleri, dil, edebiyat ve tarih şubelerinin en verimli çalışmalarından birini de yayınladıkları dergiler oluşturmaktadır. Halkevlerinin kimi il merkezlerinde birer dergi çıkarması girişimi CHP tarafından *"memlekette kültür faaliyetlerinin güzel bir ifadesi olarak"* takdir edilmiş ve bu konuda *"daha yüksek verim alabilmek için"* bir takım temel ilkelerin belirlenmesi yoluna gidilmiştir. Bu temel ilkeleri şöyle özetleyebiliriz: her şeyden önce derginin sürümü sağlanmalıdır. Milli kültürümüzün yüksek kavramlarının açıklanması sorumluluğu Ankara'da çıkacak *Ülkü* ve İstanbul'daki *"Yeni Türk"*e yüklenmekte, ancak diğer dergilerin de bunları örnek almaları gerekmektedir: Dergi, *"daha ziyade muhitin mecmuası olmalı"*, kültür incelemelerini hep bu açıdan yapmalıdır. Dergilerin kapsadığı sosyal, ekonomik ve edebi yazılar özellikle halkı ve köylüyü ilgilendirecek çekici, özgün yazılar olmalıdır.

Genelgenin can alıcı noktası aşağıdaki maddede yer almış bulunmaktadır. *"Mecmua, bütün yazılarında büyük kültür inkılabımızın halk ve köylü arasında kolaylık ve süratle yayılmasını gaye saymalı, münevver gençliği halka doğru sevk etmeli ve halkı münevver gençliğe çekmeli ve aralarındaki içtimai bakım farkını mümkün olduğu kadar yok etmeye çalışmalıdır."*⁴⁷ *Ülkü*, merkezde çıkıyor, aynı zamanda diğer şubelerin çıkardıkları dergiler üzerinde bir çeşit denetleyici bir işlevi yerine getiriyordu. Dergilerde yer alan yazıların *Ülkü*'nün her sayısında eleştiri süzgecinden geçirildiği görülmektedir. Halkevleri dergileri, daha ilk sayılarından başlamak üzere yerel değerlerin açığa çıkmasına öncelik verdiler. Bunun yanında hemen hemen her sayıda devrimin getirdiği coşkuyu, Halkevlerinin yarattığı ruhu yakalamak olanağı bulunmaktadır. Aynı zamanda bu dergilerdeki yazılar, Anadolu'nun, yolsuz, tozlu-topraklı köşelerinde nice yeteneklerin yaşadığı gerçeğini de ortaya çıkardı. Yayınladıkları devrin güç-

46. Halkevleri Talimatnamesi, 10.

47. 26.11.1932 günlü Erzincan Mebusu Saffet Ziya imzalı genelgenin tıpkıbasımı: *Kebikeç*, 3 (1996), 104.

lükleri, II. Dünya Savaşının yarattığı maddi yokluklar ve en önemlisi memleketimizdeki öğretim düzeyinin emekleme çağında olması, dergi yöneticilerinin karşılaştıkları en büyük zorluklardı⁴⁸. Bir çok dergi bu güçlüklerden ötürü zorlukla çıktı. Kimileri de yayınlarını durdurmak zorunda kaldılar. Kâğıt sıkıntısı ve diğer nedenlerle dergiler düzenli aralıklarla çıkmadı. Üçüncü ya da ikinci hamur kağıda basıldı⁴⁹. Dergilerde yer alan yazıların düzeyini belirlemek, uzun araştırmaları gerektirmekle birlikte, bunların yazı kadrolarını gözden geçirmek bize bir fikir verebilir. Dergilerin yazı kadrolarını genellikle yayınladıkları illerdeki öğretmen, doktor, yargıç, mimar, mühendis gibi eğitim düzeyi yüksek kişilerden oluşuyordu. Fakat kimi dergilerin yazar kadrosu yeterli değildi. Halkevleri dergileri, Prof. Şakiroğlu'nun vurguladığı gibi Türkiye Cumhuriyetinin sosyal ve kültür tarihini, hatta siyasi tarihini incelemek isteyenlerin başvurmaları gereken temel kaynaklar arasında seçkin bir yer tutmaktadır.

Afyonkarahisar'ın *Taşpınar*, Çorum'un *Çorumlu*, Isparta'nın *Ün*⁵⁰, Denizli'nin *İnanç*, Balıkesir'in *Kaynak*, Adana'nın *Görüşler*, Bursa'nın *Uludağ*, Konya'nın *Konya*, Manisa'nın *Gediz*, İzmir'in *Fikirler* ve daha başka halkevleri dergileri içerdikleri zengin malzeme ve araştırmalarla o yıllara damgasını vurmuş süreli yayınlardır⁵¹. Bu dergiler, arşiv kaynaklarından, kadı sicillerinden, yerel malzeme ve yabancı eserlerden geniş ölçüde yararlanarak buldukları yörenin tarih araştırmalarına önemli bir katkıda bulunmuşlardır. Çağatay Uluçay, İbrahim Gökçen, Hikmet Turhan Bağlıoğlu, Kemal Turan, Naci Kum, Mesut Koman, Cemil Cahit Güzelbey, Abdülkadir İnan, Dr. Ziya Somar, Eşref Ertekin, Rahmi Balaban vb. ve daha nice imzaların bu dergilerde yer aldığını görüyoruz.

XX. yüzyıl Türk tarihçiliğinin önde gelen adlarından biri olan İsmail Hakkı Uzunçarşılı, sözkonusu dergilerde çıkan yazıların Türkiye tarihinin

48. Mahmut H. Şakiroğlu, "Halkevleri Dergileri", *Türk Kültürü*, 156 (1976), 380. Ayrıca bk. Aynı yazar, "Memleketimizde Toplu Tarih Çalışmaları", *Tarih ve Toplum*, 38 (1987), 13.

49. Nurettin Güz, *Tek Parti İdeolojisinin Yayın Organı Halkevleri Dergileri*, Ankara, 1995, 160-164.

50. Ayşe Balık, *Ün, Isparta Halkevi Dergisinin Dezini*, E.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Bitirme Tezi (1988); Zeki Arıkan, "Isparta Halkevi ve Ün Dergisi", *Isparta'nın Dünü Bugünü Yarını Sempozyumu*, Isparta, 2001, 267-278.

51. Göller yöresinde geçebelik ve yerleşik yaşam sürecini inceleyen Fransız coğrafyacısı Xavier de Planhol, Ün dergisindeki yazılardan çok geniş ölçüde yararlanmıştır. Bk. Xavier de Planhol, *De la plaine pamphylienne aux lacs psidiens, Nomadisme et vie paysanne*, Paris, 1958.

araştırılmasında ne kadar büyük bir boşluğu dolduracağı üzerinde özellikle duruyordu⁵²:

"Bazı vilayetlerde çıkan mecmualarda evvelce verilmiş direktif dairesinde yürünerek kıymetli ve bilhassa mebani [bina, yapı] kitabeleri, sicil hulasaları, mahalli vakfiyeler, mezartaşları kitabeleri neşredilmeye başlamıştır. Şimdiye kadar gördüğüm Konya, Ün, Uludağ, Kaynak, Yeni Türk, Çorum[lu], Taşpınar mecmuaları orta ve son zaman Türk tarihini alakadar eden kıymetli ve orijinal vesikalar istifademizi mucip olmaktadır; bu tarzdaki tarih araştırmaları aynı hızla devam ettiği takdirde sekiz on sene sonra milli tarihin malzemesi olarak bilhassa Anadolu'da pek kıymetli eserler elde etmiş olacağız."

Bu satırlar büyük bir tarihçimizin kaleminden çıkmıştır ve 1938 yılında yazılmıştır. Bu yazı, Atatürk döneminde Türk tarihinin bir bütün olarak araştırılması ve işlenmesi için ne kadar büyük bir emek ve çaba gösterildiğini de ortaya koymaktadır. Buna Osmanlı dönemi de dahildir. Durum bu kadar açık olmakla birlikte, Cumhuriyetin Osmanlı tarihini bir kenara attığı, ihmal ettiği iddiaları inkârcılıktan başka bir şey değildir.

Dr. Reşit Galip, Halkevlerinin Dil, Edebiyat ve Tarih şubelerinin işlevini vurgularken bunların çalışmalarından beklenen verimi şöyle açıklıyordu⁵³:

"Dil, Edebiyat ve Tarih şubesi memleketin uzak ve yakın bütün köşelerinde bu sahada çalışanları birleştirmek maksadını güdecektir. Bilhassa her işin yeni başlanmış sayılabileceği bugünkü şartlar içinde dilcilerin, edebiyatçıların ve tarihçilerin en sıkı bir çalışma birliği gütmeleri elzemdir. Milli dilin, milli edebiyatın, milli tarihin sağlam temeller üzerine yükselmesi için bu çalışma birliği ve onu temin edecek teşkilatlanma şarttır."

Sözün kısası, Tarih, Dil ve Edebiyat şubelerinin çalışmaları, ülkede bir ulus bilincinin oluşmasına katkıda bulunacaktı. Bu alanda yapılan çalışmaların derlenen ve yayınlanan belgelerin bolluğu, çeşitliliği ve zenginliği her türlü takdirin üstündedir. Dil ve edebiyat alanında sürdürülen çalışmalar ve yapılan derlemeler, Türkçenin söz dağarcığının, anlatım gücünün üstün bir düzeye gelmesinin yolunu açmıştır. Dil ve edebiyat çalışmalarının iki koldan yürütülmesi gerektiği belirtilmiş ve bundaki amaç şöyle açıklanmıştır⁵⁴:

52. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Yeni Türk Tarihinde Vesikacılık", *Bellekten*, 7/8 (1938), 367-371.

53. *Halkevleri 1932-1935*, 14.

54. *Halkevleri Talimatnamesi*, 10; *Halkevleri 1932-1935*, 17.

Araştırma ve Derleme

Eski Türkçe eserlerdeki öz Türkçe sözleri derlemek, halk dilinde yaşayıp yazı diline henüz geçmemiş Türkçe sözleri tabirleri ve halk bilgisi mahsullerini toplamak, eski Türkçenin ve bugünkü halk Türkçesinin gramer ve şive hususiyetlerini araştırmak; masalları, ata sözlerini toplamak...

İleri Sürme İşi

Bugünkü yazı dilinde kullanılan yabancı kökten sözlerin ifade ettiği mefhumları anlatabilecek Türkçe kökten sözler bulup tebliğ mahiyetinde olarak neşretmek, dile ait yol gösterici yazılar yazmak, öz Türkçe sevgisini yaymak...

Halkevleri dergileri, gerçekten halk dilinin masal, atasözü gibi çeşitli ürünlerini derleyip, yayınlamada büyük bir çaba gösterdiler. Halk dilinde yaşayan ve yazı diline girmemiş nice sözler listeler halinde Halkevleri dergilerinde yayınlanmaya başladı. Bu listelerde yer alan sözcüklerin önemli bir bölümünün bugün yazı ve konuşma dili içinde yer aldığını görmek, bu alanda gösterilen çabaların ne kadar yararlı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Türk Dil Kurumu'nun 1932 yılında başlatıp yürüttüğü söz derleme çalışmalarının anı malzemesi de Halkevlerinin desteği ile toplanmış oluyordu⁵⁵. Üç yılda derlenip Kuruma gönderilen söz sayısı 40.000 fişi bulmuştu.

Yer adlarının çevresinde örülen efsaneler, masallar, öyküler vb. derlenip yayınlanırken bu adların bilimsel yönden incelenmesi de temel kaygılardan biriydi. Nitekim Manisa Halkevi, bu çevredeki köy adlarını derlerken⁵⁶ Isparta Halkevi de bu ilde kökleşmiş bütün köy, mahalle, yaylak, kışlak vb. adlarını derlemek için büyük bir adım atmış bulunuyordu. Nitekim Fehmi Aksu, bir anket formu hazırlayarak bunu bütün köylere ulaştırmış, gelen verileri değerlendirerek *Isparta İli Yer Adları*'ni hazırlamıştır⁵⁷. Aksu, bunu yaparken, bütün adların, efsanelerin bu çevreye yerleşmiş Türk boy ve bölüntülerinin izlerini, anılarını sakladığını belirterek bunların derlenip tarih ve etnografyanın hizmetine sunulmasının yararları üzerinde duruyordu. Fuat Köprülü, "*ciddi bir çalışmanın mahsulü olan bu eser, bütün halkevlerimize örnek olmasını ve Anadolu'nun her sahası*

55. Türk Dil Kurumu, **Derleme Sözlüğü**, Ankara, 1963-1979, 11.cilt.

56. İbrahim Gökçen, **Tarihte Manisa Köyleri**, İstanbul, 1990.

57. Fehmi Aksu, **Isparta İli Yer Adları**, Isparta, 1936.

için bu şekil ve mahiyette ayrı ayrı eserler vücuda gelmesini yürekten dileriz" sözleriyle bu araştırmanın önemini vurgulamıştır⁵⁸.

Halkevlerinin Güzel Sanatlar Şubeleri; müzik, resim, heykeltraşlık, mimarlık ve süsleme sanatları gibi alanlarda sanatçı ve amatörleri bir araya toplamak ve genç yeteneklerin gelişmesine yardım etmek amacını güdüyordu. Nitekim İnönü, Halkevlerinin bu konuda üzerlerine düşen görevi çok özlü biçimde dile getirmiştir⁵⁹:

"Halkevi, vatanda güzel sanatlara muhabbeti ve güzel sanatlardan vatandaşların terbiyesi için, vatandaşın azminin kuvvetlendirilmesi için nasıl istifade edileceğini telkin eden bir toplantı yeri olmalıdır...Bütün halkevlerini, güzel sanatları sevmeleri ve sevdirip yaymaları için bir heyecan duymağa teşvik ediyorum."

Güzel sanatların eğitici ve yaratıcı işlevini çok iyi kavramış bulunan halkevlerinin gösterdiği büyük çabalarla halkımızın beğenisi oldukça ileri bir düzeye ulaştı. Birçok sanatçı buradan yetişti. Sahnelenen oyunlar, bu oyunlar için kullanılan dekor ve giysiler, hiç şüphesiz Türkiye’de tiyatrunun gelişmesine ve geniş kitlelere mal olmasına da önemli bir katkıda bulundu. Halkevlerinin amacı elbette profesyonel aktör yetiştirmek değildi. Temel amaç, üyelerine tiyatro eğitimi vermek ve kişiyi sosyal çevreye hazırlamaktı⁶⁰. Ama yine de pek çok profesyonel sanatçının yetişmesinde Halkevlerinin bir konservatuvar işlevi gördüğünü gözardı etmemek gerekir.

Halk müziğinin verilerinin derlenmesi bunların halkevlerinde seslendirilmesi, insanlarımızı birbirine kaynaştıran temel etkenler olarak görülmesi ve değerlendirilmelidir. Ulusal bayramların geniş bir tabanı ilgilendiren coşkulu bir hava içinde kutlanmaları yolunu da hiç şüphesiz halkevleri açmıştır. Radyonun da yurt düzeyine yayılmasında halkevleri önemli bir rol oynamıştır. İl ve ilçe merkezlerinin birçoğunda halkevlerinin müzik şubeleri kurulduktan, radyoları, bandoları, orkestraları ile çalışmaya başladıktan sonra canlı bir müzik hareketi başlamıştır. Bir yandan radyo ve orkestra uzmanları bulunup bunların denetiminde çalışmalar başlarken diğer yandan da Silifke, Mardin, Muğla gibi halkevleri radyolarını Ankara’ya bağlamışlar ve geniş dinleyici kitlelerini bir araya toplamak olanağı-

58. Ülkü, 45 (1936), 225-226.

59. Halkevleri 1932-1935, 36.

60. Baltacıoğlu, Halkın Evi, 125.

nı yaratmışlardır⁶¹. Böylece radyo, eğitici işlevi yanında insanlar arasında iletişim kurmak görevini de yerine getirmiş oluyordu.

Halkevlerinin en yararlı kültürel etkinliklerinden biri de konferanslardır. Konferanslar ya merkez tarafından düzenlenir ya da bu evlerin kendi girişimleriyle hazırlanırdı. Kimi zaman bu konferanslara ilgi duyulmadığından yakınılmıştır. Ancak bu etkinliklerde ilk koşul, halkın ilgi duyabileceği bir konunun seçilmesidir. Nitekim Baltacıoğlu, "*halkevlerinde verdireceğimiz konferansların çok dinleyici toplamalarını istersek konferansçının şahsından önce mevzunun (konunun) halkı ilgilendirici olmasına dikkat etmeliyiz.*"⁶² Özellikle merkezde verilen konferanslar, kitapçıklar halinde basılıyor, sonra bütün konferans metinleri bir araya getirilip yeniden yayımlanıyordu. Bu yayınlar gözden geçirildiğinde ilk anda bu konferansların bilimsel düzeyleri dikkati çekmektedir. Her biri derin bir araştırma ürünü olan bu konferanslar, gerçekten Cumhuriyetin Türk kültürüne birer armağanı olarak görülmektedir⁶³.

Halkın kültürel ve sosyal kalkınmasına ve yükselmesine hizmeti hedef bilen Halkevleri, bu hizmetinde başarıya ulaşmak için açıldıkları her çevrede aydınlara ve halkın ilgisine dayanmıştır⁶⁴. Böylece aydın-halk dayanışmasının ve bütünleşmesinin en canlı örnekleri de halkevlerinde yaşanmıştır. Buraları, aynı zamanda birer halk eğitim merkezi olmuştur. Kütüphaneleri, tiyatro, konferans salonları, sahneleri ve daha pek çok kullanım alanlarıyla halkevleri, Türkiye’de yeni bir toplumsal anlayış, ruh ve yaşamın mekânları durumuna gelmişlerdir⁶⁵.

Çok partili yaşama geçildikten sonra Halkevlerinin konumu giderek tartışma yarattı. Yeni kurulan Demokrat Parti’nin ve başka partilerin Halkevlerinden yararlanmak istemelerine tüzüğün elvermediği gerekçe gösterilerek olumsuz yanıt verildi. CHP’nin Halkevlerini partiler dışı bir kuruluşa dönüştürme konusunda da yavaş davrandığı anlaşılmaktadır⁶⁶. İktidar değiştikten sonra CHP ile DP arasında yapılan görüşmeler Halkevlerinin geleceği konusunda kesin bir sonuca ulaşmadı. Adnan Mende-

61. **Halkevleri 1932-1935**, 41.

62. Baltacıoğlu, **Halkın Evi**, 122-124.

63. Halkevleri yayınlarının bine ulaştığı söylenmektedir. 1944 yılına kadar yapılan yayınlar için bk. Hasan Taner, **Halkevleri Bibliyografyası**, Ankara, 1944.

64. Nafi A. Kansu, **Halkevleri 1932-1935**, ilk sayfa.

65. Neşe G. Yeşilkaya, **Halkevleri, İdeoloji ve Mimarlık**, İletişim, İstanbul, 1999.

66. Turan, **İsmet İnönü**, 233.

res'in Aydın Halkevini açarken övgüler düzdüğü bu kuruluşları, şimdi "*faşist kurum*" olarak nitelemesi⁶⁷ bir başka talihsizlik olmuştur.

Sonunda Halkevleri 8 Ağustos 1951 tarih ve 5830 sayılı yasa ile kapatıldı. Bir kısım binaları yeniden açılan Türk Ocaklarına verilmiş diğerleri de hazineye mal edilmişti. Ancak ne var ki Halkevlerine ait taşınır malların özellikle kütüphane, arşiv, belge, fotoğraf gibi malzemenin korunması için hiçbir önlem alınmamış ve bu büyük kültürel birikim deyim yerindeyse savrulmuştur. İşte 70. Kuruluş Yıldönümünü andığımız Halkevlerinin tarihsel işlevinin kısa bir öyküsü...⁶⁸

---

67. Turan, **İsmet İnönü**, 233.

68. Bu yazı, 6 Mart 2002 tarihinde Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Halkevlerinin Kuruluşunun 70. Yıldönümü Anma Programı çerçevesinde yapılan konuşmanın genişletilmiş metnidir.

EK - I

Halkevi ve Halkodalarına Ait İstatistikler
20 Şubat 1949 da Halkevi ve Halkodalarının illere göre sayısı:

İller	Halkevi	Halkodası	İller	Halkevi	Halkodası
Afyon	11	77	İzmir	22	174
Ağrı	4	18	Kars	7	123
Amasya	3	48	Kastamonu	12	51
Ankara	10	117	Kayseri	7	128
Antalya	10	58	Kırklareli	11	94
Aydın	15	21	Kırşehir	6	38
Balıkesir	10	141	Kocaeli	12	43
Bilecik	7	94	Konya	29	187
Bingöl	3	28	Kütahya	11	159
Bitlis	3	11	Malatya	5	544
Bolu	8	38	Manisa	15	86
Burdur	5	138	Maraş	6	61
Bursa	8	80	Mardin	7	27
Çanakkale	7	92	Muğla	7	41
Çankırı	4	44	Muş	3	31
Çoruh	4	66	Niğde	5	131
Çorum	6	24	Ordu	6	55
Denizli	20	117	Rize	3	90
Diyarbakır	6	14	Samsun	8	89
Edirne	8	35	Seyhan	4	68
Elâzığ	4	62	Siirt	2	19
Erzincan	4	54	Sinop	4	10
Erzurum	5	114	Sivas	7	79
Eskişehir	5	62	Tekirdağ	3	77
Gaziantep	6	47	Tokat	6	63
Giresun	7	105	Trabzon	11	149
Gümüşane	5	74	Tunceli	3	55
Hakkâri	1	7	Urfa	6	18
Hatay	6	26	Van	3	16
İçel	7	75	Yozgat	7	49
Isparta	11	64	Zonguldak	10	80
İstanbul	17	26	TOPLAM	478	4322

Kaynak: Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler.

EK II

1932 den beri her yıl kaç Halkevi ve Halkodası açıldığını ve yıllara göre Ev ve Oda sayısını gösterir tablo

Açıldığı yıl	Her yıl yeniden açılan Halkevi	Yıllara göre Halkevi mevcudu	Odadan eve çevrilen	Her yıl açılan Halkodası	Yıllara göre Halkodası mevcudu
1932	14	14			
1933	41	55			
1934	25	80			
1935	23	103			
1936	33	136			
1937	31	167			
1938	43	210			
1939	163	373			
1940	6	379		141	141
1941	2	383	2	59	198
1942	3	389	3	22	217
1943	4	394	1	15	231
1944	3	406	9	143	365
1945	17	438	15	2338	2688
1946	1	455	16	1396	4068
1947	-	463	8	110	4170
1948	-	469	6	97	4261
1949	-	474	5	50	4306
1950	-	478	5	21	4322
	408		70	4392	
	+ 70			- 70	
Toplam	478			4322	

1950 senesinde Halkodasından Halkevine çevrilenler:

Adı	Bucağı	İlçesi	İli
Oğuzeli	Merkez	Oğuzeli	Gaziantep
Muradiye	"	Muradiye	Van
Seyitgazi	"	Seyitgazi	Eskişehir
Şavşat	"	Şavşat	Çoruh
Yeşilhisar	Yeşilhisar	İncesi	Kayseri

1950 senesinde açılan Halkodalarının illere göre sayısı

İlin adı	Açılan oda sayısı
Ankara	2
Antalya	1
Bolu	6
Çoruh	1

Kaynak: Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler.